

Панарін О.Є.
*аспірант кафедри історії Центральної та Східної Європи
історичного факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ФОРМУВАННЯ ЦЕНТРІВ СТАРООБРЯДНИЦЬКОЇ МІГРАЦІЇ ЗА ПРАВЛІННЯ ЄЛИЗАВЕТИ ПЕТРІВНИ

Концепція громадянського суспільства, розбудова якого відбувається сьогодні в Україні, передбачає можливість вибору. Широку палітру світоглядного вибору забезпечує релігійне різноманіття сучасного світу. Гарантування свободи совісті та віросповідання є основоположним принципом сучасних демократій. Українське суспільство традиційно вважається релігійним, та в одно час – толерантним. Ця толерантність має глибоке коріння, що доводить трьохсот п'ятдесятирічна історія російського старообрядництва на українських землях.

Книжна та обрядова реформа, що здійснювалась патріархом Никоном з 1653 року, мала наслідком вражаюче за масштабом та тривалістю соціальне потрясіння серед православного населення. З цього часу веде відлік історія Розколу та формування старообрядницького руху. Його опозиційність по відношенню до пануючої Церкви стала причиною постійних переслідувань та гонінь. Їх становище залежало від рішень на найвищому рівні, де старовірів розглядали як ворогів держави та найбільш непокірних його підданих.

Вивченню феномену старообрядництва присвячено багато робіт, що ґрунтуються як на нищівній критиці старообрядців та їх суспільно-релігійних поглядів, так і на захисті старої віри від політики держави та Церкви. Більшість робіт зосереджено на релігійному та культурологічному аспекті старообрядництва. Проблеми становища старообрядництва у певні історичні епохи залишаються малодослідженими у науці.

Статус старообрядців був безпосередньо пов'язаний з релігійними поглядами російських правителів та їх відношенням до Церкви. Царювання Єлизавети Петрівни у багатьох сферах стало продовженням традицій її батька – Петра I. Проте у питаннях релігійної політики імператриця дотримувалась інших, відмінних від петровських, поглядів. Сучасники, за свідченням Андрія Болотова, стверджували, Єлизавета Петрівна «була набожна без лицемірства і глибоко поважала богослужіння». Вона суворо дотримувалася постів, виконувала церковні обряди, співала в церковному хорі, зберігала у себе мощі святих. Їздила на прощу до монастиря. Здійснювала піші паломництва до Троїце-Сергієвої лаври, на що були потрібні тижні, а то й місяці (у 1748 для цього знадобилось ціле літо). У таких умовах старовіри не могли сподіватись на будь-які поступки для них. Проте відданість Єлизавети Петрівни православ'ю не завадила їй скористатись послугами старообрядців у державних інтересах.

Становище внутрішньо імперських старовірів відзначилось посиленням заходів спрямованих на переслідування як у громадянському так і в церковному житті. З 1742 Сенат наказав припинити дозволений раніше запис «в розкол». Старообрядцям було заборонено називатися старовірами, їх офіційно іменували «розкольниками», та зобов'язали носити спеціальний одяг. З метою зменшення переселення прихильників дореформеного православ'я у 1745 році для них запровадили спеціальні паспорти з відміткою «розкольник». Тоді ж їм було заборонено іменуватись «старообрядцями», офіційно закріпивши за ними термін образливий термін «розкольники» [1, с. 80].

Єлизавета Петрівна продовжила політику своїх попередників у намаганнях повернути закордонних старообрядців на батьківщину. Проте урядові не мали очікуваних результатів. Політика реєміграції зазнала провалу, що підтверджується постійним продовженням термінів на повернення мігрантів: до січня 1757 року, до липня 1758 року, до січня 1760 року, до вересня 1761 року, до травня 1762 року, до січня 1763 року. Як бачимо останні дві дати стосуються царювання наступників Єлизавети Петрівни – Петра III та Катерини II. Поступки, здійснювані урядом, не змогли переконати старообрядців повернутись під імперську руку та покаятись перед синодальною церквою. Емігранти усвідомлювали, що держава не налаштована на справжнє «прошення» своїх підданих, адже цими ж указами мігрантів, що відмовились повернутись на батьківщину оголошували зрадниками. Укази яскраво демонстрували реальне відношення влади до емігрантів та старої віри, прихильниками якої була більшість переселенців. Активізація боротьби зі старою вірою викликала нові переселення старообрядців. Пов'язані вони були із відповідальністю встановленою за відмову повертатись на батьківщину. В результаті посилення переслідувань нова хвиля переселення спрямовується не на схід – до Російської імперії, а на захід – у глиб територій Речі Посполитої.

За правління Єлизавети Петрівни політика щодо старообрядництва будувалась урядом скоріше з державної позиції чим з релігійної. Тим не менш релігійний фактор відігравав у політиці значно більшу роль ніж в роки правління Петра I та Анни Іоанівни. У березні-травні 1754 р. було зібрано свідчення про кількість та місця розселення старообрядців на території Речі Посполитої. Відомо, що перші старообрядці з'явилися у Польщі ще у другій половині XVII століття з новгородських і псковських земель. Вже на початку XVIII століття утворюються перші старообрядницькі центри Речі Посполитої, проте право на вільне відправлення церковної служби місцева влада надала їм лише у 1779 році [2].

За результатами цих розвідок виявилось, що у Польщі налічується 95 слобод і 4 монастирі, в яких мешкають прихильники дониконівського православ'я. Проживало там близько 11 тисяч осіб чоловічої статі на майже 4 тисячах дворів, та близько 100 слобод де проживали вихідці з Російської імперії (серед них були старообрядницькі двори) [3, с. 91]. У маніфесті від

4 вересня 1755 р. «Про прощення проживаючих у Литві та Польщі російських підданих» [4, № 10454], який дозволяв до 1 січня 1757 року повернутись на місця попереднього проживання всім хто втік за кордон у період царювання Петра I та Анни Іоанівни. У документі не було визначено територій розселення реемігрантів, тобто він стосувався всіх хто прийде із польсько-литовських земель. Не бажаючи повертатись на старі місця, старовіри обрали для поселень нещодавно приєднані землі поблизу фортеці Святої Єлизавети. З 1754 року вони почали оселятись на території Новослобідського козачого полку. Та вже з початку 60-их років XVIII століття переселення старообрядців сюди набуло масового характеру [5, арк. 6]. 12 червня 1754 року у Новослобідьке козацьке поселення прибуло 58 осіб старообрядців. До 28 липня 1754 року вийшло з Польщі та було направлено у Нову Сербію ще 227 чоловік. 15 та 17 липня лише у фортецю Святої Єлизавети було направлено 106 осіб прихильників дореформеного православ'я. Таке розгортання старообрядницької колонізації змусило бригадира і коменданта фортеці Олексія Глебова у 1756-1757 роках відвести землі для створення окремих старообрядницьких слобод [3, с. 91-92]. На початку 1758 року було активізовано переселення до Новослобідського козацького полку, куди одразу було спрямовано 179 старообрядницьких родин [6, с. 54]. 2 січня 1761 року було опубліковано новий указ, який продовжив до 1 вересня 1761 року терміни переселення росіян з Польщі. Цим же указом передбачалось пільги у сплаті податків та відпрацювання повинностей для цієї категорії поселенців на 6 років [4, № 11179].

Політика російського уряду у заселенні південноукраїнських земель зводилась до недопущення на ці території українського населення, заселяючи їх колоністами-іноземцями та росіянами-реемігрантами. Імперська влада від самого початку поставила за мету перетворити регіон на «споконвічні російські землі».

Таким чином, не зважаючи на релігійні погляди та особисте ставлення до православ'я імператриці, перед нею стояла державницьке завдання. Поступове розширення кордонів Російської імперії потребувало господарського освоєння нових земель. Економічна зацікавленість у населенні, що традиційно демонструвало високі економічні здобутки, перемогла релігійні стереотипи. Старовіри внутрішніх регіонів імперії продовжували переслідуватись та каратись за їх релігійні погляди в той час коли їх одновірці на пустельних околицях отримували як економічні так і релігійні пільги. Результатом таких заходів стало підконтрольне урядові формування нових центрів старообрядницької міграції.

Література

1. Таранець С.В. Правове становище старообрядців у Росії наприкінці XVII – на початку XX століття / С.В. Таранець // Український історичний журнал. – 2012. – № 3. – С. 79-88.

2. Бахтин В. Русские старожилы Польши [Електронний ресурс] / В. Бахтин. – Режим доступу: <http://www.russia.internetdsl.pl/statya1.pdf>
3. Кабузан В.М. Заселение Новороссии в XVIII – I пол. XIX века (1719-1858 гг.) / В.М.Кабузан. – М. : Наука, 1976.
4. Полное собрание законов Российской империи – Собрание 1-е. – СПб.: 1830.
5. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, ф. IX, спр. 1904.
6. Василь Пірко. Українська лінія / В.Пірко // Донецький вісник наукового товариства ім. Шевченка. Історія. – Т. 18. – Донецьк, 2007. – 288 с.

Півень А.В.

кандидат історичних наук,

Генеральний директор «Стеклолюкс-Ужгород» ТМ Нобілекс

ВИЗНАННЯ ПОЛЬЩЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН (1992–1997 РР.)

Після визнання нашої незалежності настав час для тісної співпраці обох сторін і вже на початку січня 1992 р. відбувся перший візит Міністра оборони України генерала К. Морозова. Згодом відбувся перший польський офіційний візит.

18–19 травня 1992 р. у Республіці Польща перебував з офіційним візитом тодішній президент України Леонід Кравчук. Після урочистої церемонії зустрічі Президента України у Бельведерському палаці – резиденції президента Польщі – почалися офіційні переговори Леха Валенси і Леоніда Кравчука. Одним з наслідків цього візиту стало підписання Леонідом Кравчуком та Лехом Валенсою договору між Україною і Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво. Крім цього керівники відповідних відомств підписали ряд угод та інших документів, які регулювали різні аспекти двостороннього співробітництва. Йдеться про взаємодію у сприянні розвитку сільського господарства і транспорту, про розширення зв'язків у сфері науки, освіти і культури про прикордонні переходи.

Під час перебування у Варшаві Президент України прийняв у своїй резиденції голову ради міністрів Польщі Яна Ольшевського. У ході розмови основну увагу було звернено на поглиблення відносин між обома державами. При цьому підкреслювалось, що потрібно вести пошуки нових форм співробітництва. Обговорювалися конкретні питання в галузі економіки, торгівельно-економічного обміну, культури. Прем'єр Польщі запропонував проводити регулярні консультації і допомогу зі свого боку при здійсненні